ANGLIKANSKE CRKVE IZVAN ANGLIKANSKE ZAJEDNICE

Istorijski pregled pre i posle 1867. godine

Od ranih raskola do savremenog nezavisnog anglikanstva

Uvod

Anglikanstvo se često zamišlja kao jedinstvena porodica crkava okupljenih oko Kenterberijske stolice. Takva predstava obuhvata važan deo njegove istorije, ali ne i celinu. Pored crkava koje pripadaju međunarodnoj Anglikanskoj zajednici (Anglican Communion), postoje i zajednice koje neguju anglikansko bogosluženje, teologiju i episkopsko nasleđe, a ipak nisu deo te institucionalne zajednice.

Njihova istorija otvara zanimljivo pitanje: može li neka crkva ostati anglikanska po svom predanju, a ne pripadati Anglikanskoj zajednici? Istorijski primeri pokazuju da može. Neke takve zajednice pojavile su se i pre Prve Lambetske konferencije 1867. godine, koja je označila ključni korak u međunarodnom organizovanju Anglikanske zajednice; druge su nastale kasnije, zbog sporova oko crkvene vlasti, reformacijskog nasleđa, liturgije ili savremenih teoloških pitanja.

Zato ovaj pregled razlikuje anglikanstvo kao širu crkvenu tradiciju od Anglikanske zajednice kao određene zajednice autonomnih crkava. Cilj nije da presudi ko je „pravi" anglikanac, već da objasni kada su nezavisne zajednice nastale, šta ih je pokrenulo i kako se njihov položaj menjao kroz vekove.

Ovu razliku izričito potvrđuje i Kancelarija Anglikanske zajednice (Anglican Communion Office). U zvaničnom dokumentu Anglican Communion Q&A od 18. marta 2015. godine, na pitanje da li su sve anglikanske crkve članice Anglikanske zajednice odgovoreno je odrično: crkva može biti „u potpunosti anglikanska po svom nasleđu i poreklu", a da ne pripada toj međunarodnoj zajednici (str. 2). Ova konstatacija razdvaja istorijski identitet od formalnog članstva, ali ne predstavlja automatsko priznanje kanonskog statusa bilo koje konkretne nezavisne crkve.

1. Pre 1867: nezavisnost pre međunarodne zajednice

Nepoložnici zakletve (Nonjurors), od 1689.

Posle Slavne revolucije u Engleskoj 1688. godine, od episkopa i sveštenika traženo je da polože zakletvu vernosti novim vladarima, Vilijamu III i Mariji II. Deo crkvenih ljudi odbio je da to učini, smatrajući da ih prethodna zakletva i dalje obavezuje. Među njima je bio i kenterberijski arhiepiskop Vilijam Senkroft. Oni koji su ostali pri odbijanju izgubili su položaje, a sledbenici su razvili zaseban crkveni život. Posvećenja episkopa za odvojeni pokret obavljena su 1693. godine.

Ovaj primer nije nastavljajuće anglikanstvo u današnjem značenju, ali pokazuje da su se nezavisne episkopske zajednice anglikanskog nasleđa pojavljivale mnogo pre savremenih sporova.

Slobodna crkva Engleske (Free Church of England), od 1844.

Slobodna crkva Engleske potekla je od zajednica nastalih 1844. godine, uz dalji razvoj organizacije i ustavnog poretka tokom XIX veka. Među osnivačkim ličnostima isticao se sveštenik Džejms Šor. Pokret je proistekao iz evangelikalne kritike promena u Crkvi Engleske, naročito uticaja Oksfordskog pokreta i njegove obnovljene pažnje prema katoličkom nasleđu anglikanstva.

Ova zajednica je želela da očuva protestantski i evangelikalni karakter engleske Reformacije, uz prepoznatljivu anglikansku crkvenu tradiciju. Istorijski je pogrešno reći da je 1844. „napustila Anglikansku zajednicu”: međunarodni organi te zajednice tada još nisu bili oblikovani u kasnijem smislu. Odvajanje se odnosilo na uspostavljenu Crkvu Engleske.

2. Šta se promenilo 1867. godine?

Prva Lambetska konferencija, održana u septembru 1867. godine na poziv kenterberijskog arhiepiskopa Čarlsa Tomasa Longlija, okupila je 76 anglikanskih episkopa. Bila je presudna za međunarodno savetovanje crkava zajedničke tradicije, ali nije osnovala jedinstvenu svetsku crkvu niti stvorila centralnu zakonodavnu vlast kojoj bi sve crkve bile podređene.

Današnja četiri instrumenta zajedništva nisu svi ustanovljeni 1867. godine. Uz istorijsku ulogu kenterberijskog arhiepiskopa, Lambetska konferencija počela je 1867, Anglikanski konsultativni savet (Anglican Consultative Council, ACC) uspostavljen je 1968, a sastanci primasa (Primates’ Meeting) od 1978. godine. Njihov nastanak i razvoj opisani su u zvaničnom teološko-istorijskom pregledu Towards a Symphony of Instruments (IASCUFO, 2016).

Otuda ni posle 1867. nije postojala jednostavna podela na „anglikanske” i „neanglikanske” crkve na osnovu jednog administrativnog kriterijuma. Moglo se ostati vezan za anglikansko istorijsko i bogoslužbeno nasleđe, a ne biti u formalnom zajedništvu sa Kenterberijem.

3. Nezavisne crkve posle 1867. godine

Reformisana episkopalna crkva (Reformed Episcopal Church), 1873.

Reformisana episkopalna crkva osnovana je 2. decembra 1873. godine u Njujorku. Njen najpoznatiji osnivač bio je episkop Džordž Dejvid Kamins, koji se odvojio od Protestantske episkopalne crkve u SAD. Razlozi razdvajanja odnosili su se na bogoslužbenu praksu, razumevanje službe i rast anglo-katoličkih uticaja. Osnivači su želeli izraženije evangelikalno tumačenje anglikanske vere.

Ona je posebno važna jer pokazuje da se nezavisno anglikanstvo nije razvijalo samo u anglo-katoličkom smeru: među njim je od početka bilo i snažnih protestantskih struja. Reformisana episkopalna crkva je kasnije postala deo Anglikanske crkve u Severnoj Americi (ACNA).

Slobodna protestantska episkopalna crkva (Free Protestant Episcopal Church – FPEC), 1897.

Slobodna protestantska episkopalna crkva Engleske (Free Protestant Episcopal Church of England, FPEC) organizovana je 2. novembra 1897. godine na sinodu u crkvi Svetog Stefana u Ist Hemu, u Londonu. U njenom nastanku učestvovale su tri nezavisne episkopalne zajednice: Slobodna protestantska crkva Engleske (Free Protestant Church of England), Nazarenska episkopalna crkva (Nazarene Episcopal Church) i Drevna britanska crkva (Ancient British Church). Prema detaljnijem istorijskom opisu sinoda, prve dve zajednice formalno su se objedinile, dok je Drevna britanska crkva stupila u crkveno zajedništvo sa novim telom. Za prvog primasa izabran je Leon Čečemijan (Leon Chechemian), a među ključnim učesnicima bili su Čarls Ajzak Stivens (Charles Isaac Stevens) i Džejms Martin (James Martin).

FPEC se razvijala izvan jurisdikcije Crkve Engleske, a svoj identitet povezivala je sa protestantskim načelima Reformacije, istorijskim episkopskim uređenjem i anglikanskom bogoslužbenom tradicijom. Kao ustavno-kanonski okvir preuzela je, uz prilagođavanja, ustav i kanone Reformisane episkopalne crkve Ujedinjenog Kraljevstva iz 1878. godine. Ovaj primer pokazuje da se nezavisni anglikanski episkopalizam u XIX veku nije razvijao samo odvajanjem pojedinačnih parohija nego i povezivanjem već postojećih crkvenih tela.

FPEC ne treba poistovećivati sa Slobodnom crkvom Engleske, pomenutom u prethodnom poglavlju: reč je o različitim crkvama i odvojenim istorijskim putanjama. Tokom XX i XXI veka u krugovima koji se pozivaju na FPEC dolazilo je do promena naziva i organizacionih razdvajanja; zato istorijski nastanak iz 1897. sam po sebi ne dokazuje kontinuitet ili kanonski status svake savremene grupe koja koristi slično ime. Tvrdnje o pojedinim linijama apostolskog prejemstva treba posmatrati uz proveru dokumenata i različitih crkvenih tumačenja.

Anglikanska pravoslavna crkva (Anglican Orthodox Church), 1963.

Anglikansku pravoslavnu crkvu osnovao je 1963. godine Džejms Parker Dis u Sjedinjenim Američkim Državama. Ova zajednica nastojala je da sačuva konzervativno i evangelikalno tumačenje anglikanstva, posebno autoritet Svetog pisma, istorijske formulare vere i tradicionalnu bogoslužbenu praksu.

Naziv „pravoslavna” u njenom imenu upotrebljen je u značenju pravovernog učenja; ne znači da ova crkva pripada istočnim pravoslavnim crkvama vizantijske tradicije.

4. Prekretnica 1977: nastavljajuće anglikanstvo

U septembru 1977. održan je Kongres u Sent Luisu u američkoj državi Misuri. Okupljeni tradicionalno orijentisani anglikanci protivili su se promenama u Episkopalnoj crkvi SAD, naročito odlukama o rukopoloženju žena i reviziji bogoslužbenih knjiga. Na skupu je usvojena „Potvrda iz Sent Luisa” (Affirmation of St. Louis), koja je ponudila osnovu za novi, zaseban crkveni život.

Iz ovog procesa izrastao je pokret Continuing Anglicanism, odnosno nastavljajuće anglikanstvo. Njegovi učesnici smatrali su da nastavljaju istorijsku anglikansku veru i praksu. To je njihovo teološko samorazumevanje, koje ne prihvataju automatski sve druge anglikanske crkve.

Anglikanska katolička crkva (Anglican Catholic Church), 1977–1978.

Anglikanska katolička crkva jedna je od najpoznatijih zajednica proisteklih iz pokreta u Sent Luisu. Nova episkopska posvećenja obavljena su početkom 1978. godine, a naziv crkve prihvaćen je kasnije iste godine. Ona posebno naglašava istorijsko episkopsko prejemstvo, sakramentalni život, tradicionalnu liturgiju i katoličku dimenziju anglikanskog predanja.

Reč „katolička" u njenom imenu ne znači da je članica Rimokatoličke crkve, već izražava njeno razumevanje sveopšteg, drevnog crkvenog nasleđa.

Tradicionalna anglikanska zajednica (Traditional Anglican Communion), 1990.

Tradicionalna anglikanska zajednica formalno je ustanovljena 1990. godine u Kanadi, kao pokušaj međunarodnog povezivanja samostalnih tradicionalističkih anglikanskih crkava. Ona se ne sme mešati sa istorijskom Anglikanskom zajednicom. Sličnost naziva odražava zajedničku anglikansku tradiciju, ali ne i istovetno institucionalno članstvo.

5. Anglikanska crkva u Severnoj Americi i noviji procesi

Anglikanska crkva u Severnoj Americi (Anglican Church in North America, ACNA) organizovana je 2009. godine. Ujedinila je grupe anglikanaca iz SAD i Kanade koje su se protivile određenim teološkim i disciplinskim pravcima svojih dotadašnjih crkava. Važni sporovi ticali su se autoriteta Svetog pisma, crkvenog učenja i pitanja ljudske seksualnosti.

ACNA nije primljena kao provincija istorijske Anglikanske zajednice, ali je ostvarila priznanje i odnose zajedništva sa nizom anglikanskih crkava i pokreta. To pokazuje da granice anglikanskog zajedništva nisu samo geografske, nego i institucionalne i teološke.

Pokret GAFCON, pokrenut 2008. godine, predstavlja važan deo novije istorije anglikanstva. Ipak, ne treba ga poistovećivati sa svim nezavisnim anglikanskim crkvama: u njegovom delovanju učestvovale su i crkve istorijski povezane sa Anglikanskom zajednicom. Njegov razvoj otvorio je posebno pitanje autoriteta Kenterberijske stolice i načina međunarodnog crkvenog povezivanja.

GAFCON i instrumenti zajedništva, 2025–2026.

U saopštenju The Future Has Arrived od 16. oktobra 2025. GAFCON je odbacio četiri instrumenta zajedništva povezana sa Kenterberijem: kenterberijskog arhiepiskopa, Lambetsku konferenciju, Anglikanski konsultativni savet i sastanke primasa. Kao razlog naveo je svoje uverenje da ti instrumenti nisu očuvali doktrinu i disciplinu anglikanstva. Istovremeno je proglasio preuređenje Anglikanske zajednice pod nazivom Global Anglican Communion, uz pristajanje uz Jerusalimsku deklaraciju iz 2008. kao merilo pripadnosti novom okviru.

U martu 2026. GAFCON je raspustio dotadašnji Savet primasa GAFCON-a i uspostavio Globalni anglikanski savet (Global Anglican Council) sa predstavnicima episkopata, sveštenstva i laika, kao sopstveni međunarodni organ rukovođenja. Abudžanska potvrda (The Abuja Affirmation), objavljena 7. marta 2026, dodatno je razradila pravila učešća i razdvajanje od instrumenata povezanih sa Kenterberijem. GAFCON ovaj proces opisuje kao obnovu i unutrašnje preuređenje

istorijske Anglikanske zajednice, a ne kao osnivanje „druge" zajednice. To je njegovo zvanično samorazumevanje, koje ne treba poistovetiti sa stanovištem svih drugih anglikanskih crkava.

Time se pokazuje važna razlika: GAFCON ne odbacuje samu potrebu za međunarodnim crkvenim rukovođenjem, nego osporava autoritet postojećih instrumenata i uspostavlja sopstveni savet i kriterijume zajedništva. Sa svoje strane, generalni sekretar Kancelarije Anglikanske zajednice je 17. oktobra 2025. pozvao na nastavak dijaloga i učešće u postojećim telima. Nijedan od ovih savremenih organizacionih modela ne obuhvata automatski sve crkve anglikanskog porekla: mnoge nezavisne zajednice imaju zasebnu istoriju, stariju i od GAFCON-a i od današnjih sporova.

6. Glavni razlozi razdvajanja

Kada se slučajevi posmatraju zajedno, vidi se da nezavisne anglikanske crkve ne predstavljaju jednu teološki jedinstvenu grupu. U XVII veku raskol je mogao nastati zbog zakletve monarhu i odnosa crkve i države. U XIX veku često su se sudarala evangelikalna i anglo-katolička tumačenja Reformacije. Tokom XX veka u prvi plan dolaze sporovi oko liturgijskih reformi, rukopoloženja i crkvenog autoriteta, dok u XXI veku sve veći značaj imaju međunarodne mreže i međusobno priznavanje.

Zbog toga nije dovoljno upitati se samo da li je neka zajednica „anglikanska". Potrebno je proveriti od koga istorijski potiče, kakvo učenje ispoveda, kako uređuje episkopsku službu i sa kojim je crkvama u stvarnom kanonskom i liturgijskom zajedništvu.

Hronološki pregled

Godina	Događaj / crkva	Istorijski značaj
1689–1693.	Nepoložnici zakletve	Rani raskol povezan sa zakletvom vernosti monarhu
1844.	Slobodna crkva Engleske	Evangelikalna nezavisnost pre 1867.
1867.	Prva Lambetska konferencija	Prekretnica međunarodnog anglikanskog organizovanja
1873.	Reformisana episkopalna crkva	Odvajanje u evangelikalnom pravcu
1897.	Slobodna protestantska episkopalna crkva (FPEC)	Povezivanje tri nezavisne episkopalne zajednice u Londonu
1963.	Anglikanska pravoslavna crkva	Konzervativno nezavisno anglikanstvo
1977–1978.	Sent Luis i Anglikanska katolička crkva	Početak savremenog nastavljajućeg anglikanstva
1990.	Tradicionalna anglikanska zajednica	Međunarodna veza tradicionalističkih crkava
2008–2009.	GAFCON i ACNA	Novi sporovi i transnacionalna povezivanja
2015.	Anglican Communion Q&A	Zvanična potvrda da postoje anglikanske crkve izvan formalnog članstva
2025–2026.	GAFCON i Global Anglican Communion	Odbacivanje postojećih instrumenata i uspostavljanje Globalnog anglikanskog saveta

Zaključak

Istorija nezavisnih anglikanskih crkava podseća nas da crkveno nasleđe ne može uvek stati u granice jedne institucije. Anglikanska tradicija se širila, menjala i ponekad delila mnogo pre nego što je 1867. godine dobila prepoznatljiv međunarodni okvir. Od nepoložnika zakletve do savremenih tradicionalističkih i evangelikalnih zajednica, iza odvajanja su stajala različita uverenja o veri, bogosluženju i crkvenoj vlasti.

Zato je najpreciznije govoriti o više istorija unutar šire anglikanske istorije: jednoj o oblikovanju Anglikanske zajednice, a drugima o crkvama koje su izvan nje sačuvale, ili tvrde da čuvaju, određene oblike anglikanskog nasleđa. Razumevanje tih puteva ne zahteva slaganje sa svakim raskolom, ali zahteva pažljivo razlikovanje činjenica od samih crkvenih tvrdnji. Osnivanje FPEC-a 1897. godine dodatno pokazuje kako su se izvan zvanične zajednice povezivale nezavisne episkopalne grupe koje su u anglikanskoj tradiciji tražile svoj crkveni izraz. Razlika između anglikanskog porekla i savremenog institucionalnog povezivanja ostaje ključna i posle promena iz 2025–2026. godine.

Izvori i dalja literatura

- Anglicans Online, „Churches not in the Communion”: https://anglicansonline.org/communion/nic.html
- Anglican Communion, rezolucije Prve Lambetske konferencije (1867): https://www.anglicancommunion.org/lambeth-conference-1867-resolutions/
- Anglican Communion Office, Anglican Communion Q&A (18. mart 2015), str. 2: https://anglicancommunion.org/wp-content/uploads/2026/02/Anglican-Communion-QA-2015.pdf
- Anglican Communion Office / IASCUFO, Towards a Symphony of Instruments (2016): https://www.anglicancommunion.org/resource/towards-a-symphony-of-instruments-a-historical-and-theological-consideration-of-the-instruments-of-communion-of-the-anglican-communion/
- Free Church of England, istorijski pregled: https://fcofe.org.uk/who-we-are/fce-history/
- Reformed Episcopal Church, zvanične informacije: https://www.rechurch.org/about/
- Anglican Catholic Church, istorijat i identitet: https://www.anglicancatholic.org.uk/about/
- FPEC, istorijski prikaz osnivanja i sinoda 1897. godine: https://thefpec.webnode.page/history/
- The Free Anglican Mission Society, istorijski prikaz ranog FPEC-a: https://www.freeanglicanchurch.com/history
- GAFCON, The Future Has Arrived (16. oktobar 2025): https://gafcon.org/communique-updates/the-future-has-arrived/
- Anglican Communion Office, odgovor generalnog sekretara na izjavu GAFCON-a (17. oktobar 2025): https://www.anglicancommunion.org/press-release/news-update-secretary-general-of-the-anglican-communion-responds-to-gafcon-statement/
- GAFCON, A Council to Lead the Communion (5. mart 2026): https://gafcon.org/communique-updates/a-council-to-lead-the-communion/
- GAFCON, The Abuja Affirmation (7. mart 2026): https://gafcon.org/communique-updates/the-abuja-affirmation/